

Monticola saxatilis

(L., 1776)

Nagórnik (nagórnik skalny)

Rząd: wróblowe, podrząd: śpiewające, rodzina: drozdowate

Status występowania w Polsce

Gatunek skrajnie nielicznie lęgowy w Karpatach i sporadycznie na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej.

Opis gatunku

Nieco mniejszy od szpaka, zachowaniem przypomina białorytkę, drganiem ogona pleszkę lub kopciuszka. Długość ciała 19 cm, rozpiętość skrzydeł 33–37 cm, masa ciała 43–63 g. Występuje dymorfizm płciowy: samiec w szacie godowej jest ubarwiony jaskrawo, głowa, szyja i plecy są niebieskie, z białą plamą na dolnej części grzbietu, skrzydła czarniawe, spód ciała i ogon pomarańczowordzawe. Samica jest jaśniejsza, z nakrapianym wierzchem ciała i ogólnym brązowym tonem upierzenia. Jesienią u samców barwy są znacznie bardziej przytłumione jasnymi brzegami piór. Ptaki w upierzeniu młodocianym podobne są do samicy, ale bardziej brązowe i obficie nakrapiane. Głosy: śpiew zwięzły, melodyjny (śpiewa również samica, choć rzadziej niż samiec), barwa głosu fletowa, ale wplata również tony zgrzytliwe; naśladuje też głosy innych ptaków. Wabi, wydając krótkie serie dźwięków zbliżonych do „tek”. Głos alarmowy brzmi jak płaczący pisk, podobnie jak u gila.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Sylwetka ptaka siedzącego bardziej przypomina dużą białorytkę *Oenanthe oenanthe* (A277 nieopisana w tej książce) niż drozdy z rodzaju *Turdus*. Często potrzęsa ogonem, podobnie jak spotykany w tych samych siedliskach kopciuszek *Phoenicurus ochruros* (A273, nieopisany w tej książce), jest jednak od niego znacznie większy. Samiec trudny do pomylenia z jakimkolwiek innym europejskim gatunkiem.

Biologia

Tryb życia

Gatunek dzienny, zwykle samotniczy. Podczas wiosennej wędrówki młode ptaki mogą tworzyć niewielkie skupienia.

Lęgi

Gatunek terytorialny, przylot na lęgowisko w drugiej dekadzie kwietnia. Zazwyczaj najwcześniej rewiry zajmują starsze doświadczone samce. Młode ptaki osiedlają się

zwykle w pobliżu miejsca wyklucia. Gniazdo zakłada w szczelinach skalnych, w miejscach silnie nasłonecznionych. Wyboru miejsca na gniazdo dokonuje samica i sama je buduje. Gniazdo jest starannie uplecione z traw, korzonków i mchu, wyścielone cieniutkimi korzonkami i mchem. W zniesieniu 4–6 (5) jaj, 1 lęg w roku, w maju lub czerwcu (w Europie Południowej zdarzają się 2 lęgi), samica wysiaduje 14–15 dni, młode opuszczają gniazdo po 14–16 dniach, czasem jeszcze przed uzyskaniem pełnej zdolności do lotu. Dojrzałość płciową osiąga w 2. roku życia.

Wędrówki

Wędrowny: przylot na lęgowiska położone w północnej części zasięgu następuje w kwietniu, odlot w sierpniu i wrześniu, podczas wędrówek może być spotykany również w innych siedliskach niż siedlisko gniazdowe. Wędruje nocą, pojedynczo lub w niewielkich grupach (młode ptaki wiosną). Ptaki lecą szerokim pasem przez Saharę – od Maroka po Płw. Synaj.

Zimowanie

Zimuje głównie na suchych obszarach Afryki Równikowej (zwłaszcza sawanny).

Pokarm

W skład pokarmu wchodzi najczęściej duże owady, gąsienice motyli, chrząszcze, prostoskrzydłe, niekiedy ślimaki, niewielkie żaby i jaszczurki. Poluje, zajmując zwykle eksponowane miejsce (skała, drzewo), często chwytając owady w locie. Dietę uzupełnia pokarmem roślinnym: jagodami i nasionami.

Występowanie

Siedlisko

Tereny otwarte ze skałami wapiennymi: południowe stoki gór, odsłonięcia skalne, murawy kserotermiczne, nieczynne kamieniołomy, ruiny zamków. Ze względu na sposób zdobywania pokarmu preferuje miejsca z pojedynczymi karłowatymi drzewami lub krzewami.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

- 6170 Nawapienne murawy wysokogórskie (*Seslerion tatrae*) i wyleżyska śnieżne (*Arabidion coeruleae*)
 8120 Piargi i gołoborza wapienne ze zbiorowiskami *Papaverion tatrici* lub *Arabidion alpinae*
 8210 Wapienne ściany skalne ze zbiorowiskami *Potentilla caulescentis*
 8220 Ściany skalne i urwiska krzemianowe ze zbiorowiskami z *Androsacetalia vandellii*

Rozmieszczenie geograficzne

Występuje w górach południowej i środkowej Europy, od Hiszpanii i Portugalii, po Turcję i Kaukaz. Dalej w Iranie, Pakistanie, Afganistanie, Turkmenii, północnych Chinach i południowej Syberii (góry Tien-szan, Ałtaj), sięgając aż po Bajkał. Poza Eurazją gnieździ się tylko w Maroku i Algierii. Nie wyróżniono podgatunków. Główny obszar występowania na zimowiskach rozciąga się w Afryce na południe od Sahary, od północnej Nigerii i Kamerunu na zachodzie po Tanzanię i Etiopię na wschodzie. Niewielka liczba osobników zimuje w Afryce na północ od Sahary i na Półwyspie Arabskim.

Rozmieszczenie w Polsce

W okresie lęgowym stwierdzony w Tatrach, Pieninach, Bieszczadach i na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej. Poza lęgami stwierdzany wyjątkowo w innych rejonach kraju.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Polska czerwona księga zwierząt (2001): CR gatunek skrajnie zagrożony

Status zagrożenia w Europie: (D) gatunek zagrożony z racji zmniejszania się liczebności populacji

BirdLife International: SPEC 3

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.2

Konwencja Berneńska: załącznik II

Konwencja Bońska: załącznik II

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Występuje w Tatrzańskim PN, Pienińskim PN, Bieszczadzkiem PN, Zespole Jurajskich PK, rezerwach przyrody położonych w Małych Pieninach – Biała Woda i Wąwóz Homole.

Rozwój i stan populacji

Wielkość europejskiej populacji nagórника szacowana jest na 32 000–110 000 p. Największe populacje lęgowe stwierdzono na obszarze Grecji (10 000–20 000 p.), Tur-

cji (5000–50 000 p.) i Włoch (5000–10 000 p.), a także Hiszpanii (3500–4800 p.). Mniejsze populacje (od 1000 do 5000 p.) gnieździą się na terenie Chorwacji, Albanii i Bułgarii. W XX w. obserwowano kurczenie się arealu lęgowego, zanikanie niewielkich, lokalnych, dawniej stabilnych stanowisk i spadek liczebności na całym areale występowania. W wielu krajach liczebność osiągnęła stan niegwarantujący odbudowy stabilnej populacji, np. w Czechach uznano nagórника za gatunek wymarły w 1979 r. Część z tych trendów okazała się z czasem nietrwała, jednak na Węgrzech, w Słowacji, Ukrainie, Półwyspie Iberyjskim i Mołdawii liczebność nadal raczej się zmniejsza. Według ostatnich oszacowań w granicach Polski gnieździ się 0–5 p. Ponieważ nagórnik osiąga w Polsce północną granicę zasięgu lęgowego, można oczekiwać wahań liczebności par lęgowych: w niektóre lata gatunek ten może gniazdować w odpowiednich dla niego siedliskach, a w inne nie. Również podczas wędrówek nagórnik jest w kraju bardzo rzadko spotykany.

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- niepokojenie w miejscach dogodnych do lęgów (turystyka, sport wspinaczkowy);
- sukcesja drzew i krzewów oraz planowe zalesianie siedlisk dogodnych do gniazdowania (wapienne doliny położone w Jurze Krakowsko-Częstochowskiej);
- eutrofizacja i zanieczyszczenie środowiska prowadzące do zmiany właściwości gleb i bujnego rozwoju roślinności;
- wydobywanie kopalni.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- wprowadzić zakaz uprawiania sportu wspinaczkowego w miejscach stwierdzenia nagórника w okresie lęgowym;
- uregulować ruch turystyczny w miejscach stwierdzenia nagórника w okresie lęgowym;
- wprowadzić zakaz zalesiania wapiennych dolin;
- wprowadzić zakaz wydobywania kopalni w miejscach występowania gatunku.

Propozycje badań

Należy zbadać:

- liczebność krajowej populacji lęgowej;
- wybiórczość siedliskową;
- skuteczność działań podejmowanych dla ochrony gatunku.

Monitoring

- coroczna kontrola zajęcia przez pary lęgowe miejsc najczęstszych pojawów nagórника, w okresie maj – czerwiec. Metodyka do opracowania.

Bibliografia

- BAUER H.G., BERTHOLD P. 1997. Die Brutvögel Mitteleuropas. Bestand und Gefährdung. Wiesbaden, 715 s.
- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
- BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO. Zakład Ornitologii PAN.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL / EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. Cambridge, 160 s.
- BRICHETTI P., FRAISSINET M., SANIGA M. 1997. Rock Thrush *Monticola saxatilis*. W: Hagemeyer W. J. M., Blair M. J. The EBCC Atlas of European Breeding Birds. Their distribution and abundance. London, s. 540.
- CRAMP S. (red.) 1988. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 5. Turant Flycatchers to Thrushes. Oxford, 1063 s.
- GLUTZ v. BLOTZHEIM U. N., BAUER K. M. 1988. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 12. Wiesbaden, 1240 s.
- GŁOWACIŃSKI Z., PROFUS P., WUCZYŃSKI A. 1995. Zarys awifauny Bieszczadzkiego Parku Narodowego i problemy jej ochrony. *Roczniki Bieszczadzkie*, 4: 259–263.
- HORDOWSKI J. 1999. Ptaki polskich Karpat Wschodnich i Podkarpacia. Tom I. Przemyśl, 186 s.
- KOMISJA FAUNISTYCZNA 1991. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1989. Raport nr 6. *Not. Orn.*, 32, 3–4: 125–142.
- KOMISJA FAUNISTYCZNA 2000. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1999. Raport nr 16. *Not. Orn.*, 41, 4: 293–316.
- MIELCZAREK P., CICHOCKI W. 1999. Polskie nazewnictwo ptaków świata. *Not. Orn.*, 40, zeszyt specjalny: 1–264.
- PROFUS P. 2001. *Monticola saxatilis* (Linne, 1776) – Nagórnik (drozd skalny). W: Głowaciński Z. (red.) Polska czerwona księga zwierząt. Kręgowce. Warszawa, s. 257–259.
- SÁNCHEZ A. 1994. Rock Thrush *Monticola saxatilis*. W: Tucker G. M., Heath M. F. (red.) Birds in Europe; their conservation status. Conservation Series No. 3. BirdLife International, Cambridge, s. 390–391.
- SNOW D.W., PERRINS C.M. 1998. The Birds of the Western Palearctic. Concise Edition. Vol. 2. Passerines. Oxford, New York, s. 1009–1697.
- TOMIAŁOJĆ L. 1990. Ptaki Polski; rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- WALASZ K., MIELCZAREK P. (red.) 1992. Atlas ptaków lęgowych Małopolski 1985–1991. Wrocław, 522 s.

Stanisław Tworek, Grzegorz Cierlik